

Péče o přírodu Slavkovského lesa

Přemysl Tájek, Hana Kožíšková, Pavla Tájková, Pavel Jaška

Cílená a aktivní péče o svěřené přírodní hodnoty území je základním posláním chráněných krajinných oblastí. Podobně jako v jiných CHKO v České republice se i ve Slavkovském lese ochránáři věnují údržbě lučních porostů, zlepšování druhové skladby lesů nebo tvorbě tůň na podporu populací ohrožených vodních živočichů. Opatření, která bychom v tomto příspěvku rádi

představili, však lze považovat za méně obvyklá a snad i inspirativní. Dobře ilustrují posun v aktivní péči o ohrožená stanoviště a druhy v uplynulých desetiletích, kdy jsme se z intuitivní snahy o záchranu cenných ploch posunuli do fáze podrobně propracovaných a načasovaných zásahů podložených detailním poznáním nároků cílových druhů a společenstev.

Okrajové části PR Prameniště Teplé byly v minulosti razantně odvodněny. Obnova původních mokřadních luk by zde byla finančně velmi náročná a s nejistým výsledkem, proto zde bylo přistoupeno k vytvoření nových mokřadních společenstev. Na obrázku jedna ze sedmi tůň devět let po jejím vzniku. Foto Přemysl Tájek

Počátky aktivní péče o přírodní stanoviště

S prvními cílenými zásahy pro zachování a zlepšení přírodních stanovišť se ve Slavkovském lese začalo kolem roku 1990. Šlo především o vyřezávky náletových dřevin na nejceněnějších nelesních lokalitách. Zpočátku byla opatření prováděna s pomocí dobrovolníků, v devadesátých letech se ale otevřela možnost zásahy financovat z prostředků Ministerstva životního prostředí a počet takovýchto opatření se začal postupně zvyšovat.

Slavkovský les byl jednou z prvních oblastí v ČR, kde se začalo s revitalizací rašelinišť. Na odvodňovacích příkopech vznikly první dřevěné přehrážky už v polovině devadesátých let, budují a vylepšují se dodnes. Dobře patrný je efekt opětovného zamokření vrchovišť, například v Pateráku, jedné z pěti částí NPR Kladské rašeliny. Zvýšená hladina podzemní vody zde zastavila expanzi smrku do blatkových borů a nově vzniklé silně zamokřené plochy umožňují vývoj vzácným rašelinným druhům vážek, zejména lesklíci horské a lesklíci severské.

Obnova Krásenského rašeliniště

Jiným příkladem revitalizace ve Slavkovském lese je obnova vodního režimu v minulosti průmyslově těženého Krásenského rašeliniště (neboli rašeliniště V Borkách). Jedná se o evropsky významnou lokalitu tvořenou převážně degradovanými vrchovišti v různých fázích sukcese. Lokalita se nachází v centrální části CHKO, nedaleko obce Krásno. Průmyslová těžba zde byla započata v roce 1980 odvodněním rašeliniště a odhrnutím svrchní vrstvy s vegetací na ploše o rozloze 60 ha. Těžba formou plošného odfrézování rašeliny probíhala až do konce devadesátých let. S postupnou revitalizací území se ale mohlo začít až o pár let později, kdy byly vypořádány restituční nároky. První fáze revitalizace, která začala v roce 2009, byly směřovány do nejméně znehodnocených severních částí rašeliniště. Těžba totiž neprobíhala na celém území rovnoměrně. Zatímco v některých částech dosahovala až téměř na minerální podloží, v jiných částech lokality zůstala mocnost rašeliny větší. V těchto počátcích revitalizace byly zaslepeny drobné odvodňovací příkopy, byly vybudovány mohutné přehrážky na centrálním odvodňovacím příkopu a v neposlední řadě byly vyhloubeny mělké tůně napodobující

Zahrazením odvodňovacích příkopů v NPR Kladské rašeliny (část Paterák) došlo k žádoucímu odumření expandujícího smrku a vzniku nových biotopů pro vzácné druhy vážek. Foto Přemysl Tájek

biotop původních rašelinných jezírek. Druhá fáze revitalizace rašeliniště začala v roce 2014, kdy se tůňky z předchozího období stabilizovaly, zato některé přehrážky už potřebovaly drobnou opravu a bylo žádoucí také jejich zahuštění. Lokalita zároveň začala masivně zarůstat náletovými dřevinami, a tak byla druhá fáze revitalizace zahájena rozsáhlými vyřezávkami. Práce na zlepšení vodního režimu byly rozděleny do

etap s cílem vyhodnocovat úspěšnost opatření a poučit se tak z případných chyb. Hlavní odvodňovací příkopy byly doplňovány novými přehrážkami, menší odvodňovací příkopy byly postupně zahrnovány rašelinou. Cílem všech opatření bylo zvýšení hladiny vody na úroveň co nejbližší k povrchu rašeliny a tím k nastartování rašelinotvorných procesů a postupnou přeměnu lokality na funkční vrchoviště. S revitalizací

Krásenské rašeliniště bývalo podle pamětníků nejkrásnějším rašeliništěm ve Slavkovském lese. Od 90. let zde probíhají revitalizační zásahy, na obrázku jedna z přehrážek na hlavním odvodňovacím příkopu. Foto Přemysl Tájek

Kvetoucí prosty vřesovce pleťového na Křížkách v polovině dubna 2022, v pozadí oplocení proti přemnožené lesní zvěři. Foto Přemysl Tájek

rašeliniště se pokračuje do současnosti. V okrajových částech rašeliniště se podařilo významně rozšířit plochy pro vzácné rašelinné druhy, nicméně většina rozsáhlé plochy Krásenského rašeliniště stále zůstává nedostatečně zavodněná. Do budoucna tak bude nutné hledat nové cesty a pravděpodobně i razantnější opatření, jež by vedla ke zvýšení stále nízké hladiny podzemní vody.

Péče o čertkusové louky a hnědáskem chrastavcovým

Pravidelná ruční seč jako údržba cenných lučních stanovišť je již zavedenou běžnou praxí od samých počátků Programu péče o a krajinu (PPK). Velkou výzvou se však ukázala péče o jednoho z našich nejcennějších obyvatel vlhkých luk – hnědáska chrastavcového (*Euphydryas aurinia*), který zcela vymizel z velké části ČR a dnes přežívá pouze v Karlovarském kraji. Jeho jedinou živnou rostlinou je čertkus luční, charakteristický druh střídavě vlhkých luk. Ačkoliv čertkus dokáže i po několik desetiletí přežívat na neobhospodařovaných loukách,

dlouhodobější absence péče vždy neodvratně směřuje k degradaci lučních společenstev a zániku populací živné rostliny, a tedy i hnědáska. Již v roce 2004 se ve Slavkovském lese přistoupilo k pravidelnému kosení čertkusových luk, a to s ohledem na výskyt hnědáska ve dvou variantách. První z nich je mozaikovitá seč počátkem června, kdy se posekají dvě třetiny plochy, většinou v pásích. Seč musí být načasována do doby letu motýla, ale ještě před vykladením samiček. Není potřeba zdůrazňovat, že vzhledem k posunutí doby líhnutí imág vlivem rozmarů počasí v jednotlivých letech a svébytnosti zhotovitelů se jedná o koordinačně velmi náročnou činnost. Druhou variantou je kosení na počátku září, kdy je možné najít a vyznačit hnízda housenek a zhotoviteli jednotvárné kosení zpestřit jejich vynecháváním.

I přes takto specializovanou péči však početnost hnědáska chrastavcového na většině lokalit vykazovala dlouhodobě klesající trend, několik málo početných populací dokonce zaniklo. Žádná z variant kosení nedokázala zabránit postupnému nežádoucímu vývoji rostlinných společenstev. Profesionalizace koordinačních

dovedností zadavatele z CHKO i selekce zkušených zhotovitelů umožnila od roku 2018 začít kosit lokality hned dvakrát ročně, a to pomocí obou výše popsaných sečí – jak na jaře (pásově, polovina plochy), tak na podzim (posekají se vynechané pásy kromě vyznačených hnízd). Výsledkem je pokosení celé plochy, avšak v různých termínech, což by mělo postačovat k zachování stávající kvality biotopů. Pro celkové přežití hnědásků je však nezbytné posilování populací čertkusu. Historický princip vzniku krátkostébelných míst s dominancí čertkusu není dosud zcela objasněn, je však zřejmé, že semenáčky ke svému uchycení vyžadují narušovaná místa. Na vegetačně méně hodnotných částech lokalit jsme se tedy po prvotních pracích a málo efektivních pokusech narušování drnu s ručními nástroji a lehkou mechanizací odhodlali ke stržení drnu bagrem a následnému dosevu semen čertkusu nasbíraných v okolí (poprvé v roce 2022). Již následující rok byly patrné nad očekávání dobré výsledky s uchycením rostlin. Dalším krokem bude vytvoření sítě vhodných biotopů na více lokalitách jako tzv. nášlapných kamenů pro vzájemnou komunikaci a fungování stabilní metapopulace motýla.

Obnova vřesovišť a potíže s přemnoženou lesní zvěří

Dalším dobrým příkladem toho, jak je péče o cenná přírodní stanoviště komplexní disciplínou, je novodobá historie péče o vřesoviště v NPP Křížky. Nevelké území o rozloze 4,5 ha je nejznámější hadcovou lokalitou ve Slavkovském lese s množstvím velmi vzácných druhů rostlin a lišejníků. Koberce rozkvetlého vřesovce pleťového (*Erica carnea*), vykvétající ještě před roztáním posledního sněhu, bývaly nejen chloubou zdejších ochránců, ale i jakousi symbolickou oslavou jara a oblíbeným cílem prvních jarních výletů pro návštěvníky z širokého okolí. Přibližně po roce 2000 se ale růžová záplava květů začala postupně vytrácet a poslední ojedinělé trsy kvetoucích vřesovců bylo možné spatřit pouze na obtížně přístupných skalních hranách. Příčiny degradace vřesoviště nebyly zpočátku zcela zřejmé, v podezření bylo nejprve špatné načasování letní pastvy ovcí, kterou zde Správa CHKO zajišťuje od konce devadesátých let. Při sledování vývoje vegetace v pokusných trvalých plochách bylo ale zjištěno, že zcela klíčový negativní vliv na vřesoviště má zimní pastva extrémně přemnožené lesní zvěře, zejména jelena siky. Zvěř se tu soustřeďovala zejména koncem zimy, kdy na

zdejších jižně ukloněných svazích dříve odtává sníh, a okusovala rašící keříky. Proto byly Křížky v roce 2017 po celém obvodu oploceny. Hned na jaře následujícího roku se vřesoviště jako mávnutím kouzelného proutku opět začervenalo květy vřesovce a ožilo bzučením čmeláků. Oplocení je dodnes funkční, přístup lidem na lokalitu umožňuje speciální zalomený průchod pletivem. Letní pastva ovcí i nadále úspěšně potlačuje nežádoucí konkurenčně silné druhy trav, čemuž dopomáhá také doplňková mozaiková ruční seč a občasné vyřezávání náletových dřevin.

Tvorba a obnova tůní a následná péče o ně

Významná část území CHKO byla v minulosti odvodněna při lesnických nebo zemědělských melioracích pozemků. Přestože se v posledních desetiletích podařilo uskutečnit řadu dílčích revitalizačních opatření, celková retenční schopnost krajiny bohužel stále není v dobrém stavu. Brání tomu řada legislativních a vlastnických omezení i nedostatek vlastních pozemků, které by státní ochrana přírody mohla využít ke směnám při realizaci opatření navržených v územním systému ekologické stability či v komplexních pozemkových úpravách. Retenční schopnost krajiny se však daří částečně zvyšovat alespoň prostřednictvím tvorby nových vodních ploch, případně zabráněním oprav drenážních systémů při výkonu státní správy. V letech 2013–2023 v CHKO díky dotační podpoře přibýlo (nebo bylo obnoveno) více než 174 tůní s celkovou plochou přes 2,98 ha (průměrná plocha tůní je 171 m², celkový objem tůní zhruba 20 800 m³). Tvorba a obnova tůní je obvykle zacílena na podporu vzácnějších druhů obojživelníků a vážek, samovolné oživení lokality však obvykle přináší i další nečekané a vítané obyvatele vázané na vodní prostředí. Významnou skupinou těchto ohrožených a vysoce ceněných organismů jsou makrofytní řasy rodů *Nitella* (skleněnka) a *Chara* (parožnatka), z nichž některé mají v celé ČR pouze několik málo známých lokalit. Z cévnatých vodních rostlin se v nových či obnovených tůních občas objevují drobnější vzácné druhy jako rdest ostrolistý (*Potamogeton acutifolius*) a rdest tupolistý (*P. obtusifolius*), v poslední době ale překvapivě často tyto biotopy osidluje i silně ohrožený rdest alpský (*P. alpinus*) a Slavkovský les se tak stal jedním z jeho nejvýznamnějších refugií v ČR. Postupný rozvoj litorální vegetace umožnil rozmnožování

vzácných skokanů ostronosých (*Rana arvalis*), v několika obnovených tůních byl také zjištěn výskyt stanovištěně vysoce náročné vážky jasnokvrnné (*Leucorrhinia pectoralis*). Pomyslnou třesinkou na dortu je pak hnízdění jeřábů popelavých (*Grus grus*). Vytvořením tůně ale často ochranná práce nekončí. Po období optimálního vývoje vegetace nezřídka následuje zarůstání dřevinami a expanze dalších nežádoucích druhů. V posledních letech bylo proto v některých tůních zahájeno například kosení orobince pod vodní hladinou.

Obnova jemné krajinné mozaiky

Společně s péčí o stávající cenné lokality představuje jeden ze základních pilířů moderní ochrany přírody také obnova jemné mozaiky krajiny. S tímto vědomím jsme se již před lety vrhli do rozplétání složitostí a hledání cest k obnově. Vyžaduje to neustálé kličkování a balancování nad rozličnými nesnadnostmi, od zemědělských dotací přes zainteresování vlastníků, hospodářů a ostatních úřadů až po možnosti financování. I přesto se nám podařilo dosáhnout některých pilotních úspěchů, které rozšířily realizovaná opatření v intenzivněji obhospodařovaných částech CHKO nad rámec standardních výsadeb. Rádi bychom zde ukázali jeden hezký příklad, díky němuž jsme přispěli k rozbití soustavy na sebe navazujících rozsáhlých dílů půdních bloků dobytčích pastvin a orné půdy o rozloze více než 2 km². Lokalita se nachází na Tepelsku u Otročina ve východní části CHKO. Vnosem téměř kilometru linií se čtyřiceti oplocenkami a dalšími tři sta metry individuálních výsadeb jsme vytvořili remízy, které skýtají migrační, ale i reprodukční možnosti řadě druhů. Obdělákové oplocenky o délce 9–10 metrů a šířce 1,5–2 metry instalované s odstupem 10–11 metrů vytvářejí mozaiku travinobylinných společenstev částečně spásaných zvěří a částečně chráněných oplocenkami. Do oplocenek byly také sázeny keře a stromy. Velikost oplocenek do značné míry určil úzký manévrovací prostor poskytnutý vlastníky půdy. Přestože jsme si vědomi, že takové parametry remízů a mezí nejsou rozhodně ideální, dnes již víme, že postačují k úspěšnému vyhnízdění třeba strnadů lučních nebo bramborníčků hnědých, využívány jsou i tuhyky obecnými a šedými. Obdobných opatření jsme již realizovali více. Ve snaze fragmentovat rozsáhlé zemědělské plochy ve prospěch bioty, zejména hmyzu a ptáků,

Mladé rostliny čertkusu lučního (živné rostliny hnědáska chrastavcového) v ploše, na níž došlo v předchozím roce ke stržení drnu a výsevu semen čertkusu. V pozadí dobře patrná jarní pásová seč. Foto Přemysl Tájek

chceme nadále vytrvat a získané zkušenosti a praxi posunout například na úroveň zakládání ekologicky významných prvků s parametry ještě vhodnějšími pro obnovu a tvorbu mozaikovitosti zemědělské krajiny Slavkovského lesa.

Výše uvedený výčet uskutečňovaných ochrannářských zásahů je pochopitelně neúplný a byl by mnohem rozsáhlejší, zejména pokud bychom se zaměřili na speciální opatření na podporu jednotlivých druhů. Pokud vás tato drobná ukázka práce západočeských ochrannářů zaujala a chtěli byste se dozvědět více, dovolujeme si vás odkázat na seriál *Udělal jsem pro přírodu*, který od roku 2014 vychází v časopise *Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje*, který je snadno dostupný i v online podobě: <http://www.casopis-arnika.cz/serialy/proprirodu.html>. ■